

А. Шкаберін,

аспірант

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ

Охорона і захист прав і свобод людини і громадянина є найбільш актуальним питанням сьогодення. Сучасна Україна, що вибрала своїм шляхом євроінтеграцію, має широкий спектр суб'єктів запобігання злочинності, що формують відповідну національну систему. Проте питання запобігання злочинності також є досить широким. Злочинність, що має багато різновидів та класифікується за багатьма критеріями, найбільш високу суспільну небезпечність, на нашу думку, має у вигляді злочинності неповнолітніх.

Як зазначається в спеціальній літературі, злочинність неповнолітніх постійно привертає особливу увагу вчених та практиків. Нині це зумовлено не тільки тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливої ролі, але й тим, що неповнолітні – одна з найбільш кримінально уражених верств населення. Соціально-економічна криза в Україні, безробіття, не вирішені завдання культурно-виховного характеру інтенсивно впливають на формування молодого покоління. В окремих випадках ці явища зумовлюють відчуження неповнолітніх від офіційних інститутів соціалізації, таких як сім'я, школа тощо [1, с. 263].

Злочинність неповнолітніх – одна із нагальних кримінологічних проблем, яка відбиває основні тенденції злочинності в країні, є індикатором морального здоров'я суспільства і дає змогу спрогнозувати загальні перспективи й можливі напрями

розвитку злочинних проявів на майбутнє. Цей вид злочинності досить специфічний: з одного боку, він входить у неосяжне поле дитячої деліквентності, а з іншого – переростає в злочинність молоді та загальнокримінальну злочинність [2, с. 105].

Злочинність неповнолітніх є наріжним каменем у загальній злочинності, оскільки має певні особливості, а заходи запобігання їй певною мірою можуть відрізнитися від загальних. Водночас висока суспільна небезпечність цього виду злочинності полягає також у довготривалості завдання шкоди всьому суспільству, оскільки, вчиняючи той чи інший злочин, неповнолітня особа не лише завдає шкоди безпосередньо особі, а й залишає державу і суспільство без потенційно корисного соціального елементу, який здатний дати поштовх до розвитку та прогресувати самостійно. Проте теоретичне осмислення відповідного питання є нешироким та потребує детального теоретичного осмислення.

З огляду на такий підхід, особливої гостроти та актуальності набуває питання запобігання злочинності неповнолітніх в Україні, а похідними у цій категорії є питання розширеного тлумачення поняття запобігання злочинності неповнолітніх, дослідження його напрямів та їх значення, а також аналіз заходів, що спрямовані на її ліквідацію.

Перш за все, для з'ясування поняття злочинності неповнолітніх та виокремлення її структурних ознак варто звернути увагу на загальне поняття злочинності в праві.

До 30-х років ХХ століття існувало два підходи до визначення злочинності: соціальний та біологічний, але обидва зникли зі сторінок наукових праць у період тоталітаризму, проте в Україні спроби відновити кримінологічне знання, а разом із ним і визначення злочинності, здійснювались у 60-х роках ХХ століття. При цьому домінували її визначення в суто статистичному сенсі, що не розкривали сутності та змісту цього явища [3].

У 60-х роках злочинністю визнавалась сукупність злочинів, вчинених на певній території за певний проміжок часу [4]. Хоча це тлумачення і є досить примітивним із точки зору сучасного права, варто звернути увагу, що саме сутність, місце та часовий проміжок використовуються як базові критерії сучасними вченими-кримінологами для тлумачення відповідного поняття.

Певні сумніви щодо правильності статистичного підходу до визначення поняття злочинності висловили А. Герцензон, Н. Кузнецова, І. Карпець, В. Кудрявцев, А. Сахаров та І. Самошенко, які визначали злочинність як сукупність вчинених у певний період часу в цьому суспільстві злочинів, але сукупність «не є простою сумою цих злочинів» [5, с. 55; 6]. Тому вчені-кримінологи вперше замислились над сутністю явища злочинності та диференціювали кількісні та якісні показники.

За часів незалежності А. Зелінський, О. Джужа, О. Литвак, В. Лихолоб та Г. Шиханцов визначали злочинність по-різному, проте підхід до розуміння цього поняття все ж сформувався єдиний. Злочинність розуміли як масовий прояв деструктивності в поведінці людей, що виражається в системі передбачених кримінальним законом діянь, вчинених на цій території або серед членів певних соціальних груп протягом одного року або якоїсь його частини [7, с. 24–25; 8; 9].

Така характеристика дає підстави стверджувати, що за такого підходу почалось формування національної

правової доктрини поняття злочинності та протидії їй, а базові компоненти поняття злочинності згодом були розширені, диференційовані та інтерпретовані на сучасний лад життя.

В. Голіна, один із найбільш авторитетних вчених сучасності, наголошує, що сутність злочинності закладена в базових людських властивостях (ментальній і психологічній конструкції людини), тобто є природженою генетичною якістю і як така не має правового значення. Але реалізація кримінально-правового феномена (у вигляді, в тому числі, множинності злочинів) і є проявом злочинності [10].

Ю. Орлов вважає, що злочинність має розумітися як соціально-конструктивістський сегмент (сфера) соціальної діяльності, який вміщує в собі незмінне антропологічне, а тому природно зумовлене, ядро. Конкретні ж форми, контури їх проявів в різні часи, в різних суспільствах та за різних політичних, правових режимів можуть суттєво різнитися та, таким чином, набувати у своїх оцінках конвенційного характеру [11].

Подібної думки дотримується також Н. Сметаніна, підкреслюючи, що злочинність – це кримінальна практика людей, що проявляється як явище у множинності злочинів і осіб, котрі їх вчинили, і яка підлягає кількісно-якісній інтерпретації [12, с. 72–75].

Загалом інтерпретаційна складова частина в процесі формування поняття злочинності в теорії кримінології є важливою, адже загальну форму та підходи до тлумачення явища злочинності випрацювати можна, але безпосередньо злочином буде лише те діяння, що визначене кожною конкретною державою (суспільством) як злочин.

Отже, враховуючи всі зазначені варіації поняття злочинності, варто підсумувати, що злочинністю є деструктивна (для конкретного суспільства) діяльність окремих осіб чи їх груп на певній конкретній тери-

торії, що чітко визначена законодавцем як така, за яку особі встановлюється покарання.

Поряд із поняттям, що є елементом структури злочинності, варто вернути увагу на останню. З'ясовуючи її сутність, необхідно дослідити підходи до розуміння та системи цього явища, а також дослідити конкретні структурні елементи.

За традиційним підходом, структура злочинності – це внутрішня притаманна їй ознака, що розкриває її будову, окремі складові частини в загальній їх сукупності за визначений відрізок часу та на визначеній території [13]. Аналіз всіх структурних елементів злочинності дасть змогу сформувати чітку позицію щодо цього питання та окреслити межі подальших наукових розвідок.

Структура виразно показує, що таке злочинність у безпосередніх конкретних умовах, яка визначальна якості цього явища. Вчені підкреслюють, що, аналізуючи структуру злочинності, необхідно виходити із суті та змісту самого соціального явища, розглядати злочинність у всій її різнобарвності, беручи до уваги той факт, що злочинність перебуває в постійному русі та зміні, котрі зумовлюють деякі аспекти [13].

Окреслення структури злочинності та врахування дослідження її елементів у контексті не тільки теоретичної, але й практичної характеристики відповідного виду структури, з огляду на поліпшення боротьби зі злочинністю, налагодить взаємозв'язок цього дослідження із практичною стороною згаданого питання.

Н. Кузнецова підкреслювала, що основні показники структури злочинності такі: співвідношення видів злочинів за їхньою класифікацією, поданою в Особливій частині Кримінального кодексу України; питома вага найбільш поширених злочинів; співвідношення видів злочинів за домінуючою мотиваційною спрямованістю (насильницькі, корисливі, кори-

сливі-насильницькі та необережні); питома вага злочинності неповнолітніх; питома вага групової злочинності, а всередині її – організованої; питома вага рецидиву; «географія» злочинності, тобто розподіл її за регіонами і типами населених пунктів; питома вага злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї; питома вага злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків; «вуличні» злочини; транснаціональні злочини [14].

Вирізнення кількох різних видів злочинів на основі такої класифікації дає змогу обґрунтувати позицію, що структура будь-якої злочинності є не однорідною, оскільки залежить від місця (конкретної території, що досліджується) та видового фактору (тобто вирізнення груп злочинів (чи структурних елементів злочинності) за певним критерієм, або спорідненою ознакою), що безпосередньо впливає на визначення співвідношення конкретних груп злочинів на певній території та в конкретний період.

До якісних ознак злочинності належать її структура та характер. Аналіз якісних ознак за тривалий період допомагає розкрити реальні тенденції й закономірності злочинності. Як вказує А. Закалюк, структура злочинності – це її якісна характеристика, що зумовлена характером і ступенем суспільної небезпеки злочинів, що до неї належать, і вимірюється співвідношенням груп злочинів [15, с. 70–71].

Основним показником структури злочинності є питома вага окремих груп або видів злочинів щодо їхньої загальної кількості, окрім цього, варто проаналізувати також загальну кількість зареєстрованих правопорушень у конкретний період, а також осіб, зареєстрованих за вчинення цих правопорушень, статистику щодо контингенту осіб, які вчиняють ці злочини та кількість засуджених осіб із метою визначення питомої ваги, що відображає співвідношення частини (групи) злочинності та її загальної величини.

Дослідження учених, як правило, спрямовані не лише на аналіз теоретичних основ та підходів до розуміння структури злочинності, а й на можливість практичного застосування отриманих наукових результатів.

На думку вчених, зазвичай кількість виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, є меншою, ніж кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень [16, с. 312–314]. Водночас існує стійка тенденція, що кількість засуджених осіб у будь-якому разі менша за ніж кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень і менша за кількість виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Ця тенденція зумовлюється кількома факторами. Одним із таких факторів виступає також злочинність неповнолітніх.

Так, у 2014 році було зареєстровано 529 139 кримінальних правопорушень (було повідомлено про підозру лише 199 263 осіб), у 2015 році – 565 182 (повідомлено про підозру 188 099 осіб), у 2016 році – 592 604 (повідомлено про підозру 159 480 осіб), у 2017 році цей показник сягнув 523 911 (повідомлено про підозру 198 477 осіб), за 2018 рік цифра становила 487 133 (повідомлено про підозру 191 856 осіб), а протягом січня-липня 2019 становить 298 135 (повідомлено про підозру 100 704 осіб) [17].

Також варто зауважити, що протягом останніх 5 років рівень злочинності на території України знаходиться в межах 540 000, хоча є факти різкого підвищення кількості зареєстрованих злочинів (у 2016 році), а також різкого спаду (у 2018 році). Проте, аналізуючи показники першого півріччя 2019 року, варто припустити, що в разі зростанні кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, або хоча б залишення її на цьому рівні, за результатами року може бути зареєстровано майже 600 тис. кримінальних правопорушень, що чітко відображає зростання рівня злочинності в Україні та дає підстави для

грунтовного аналізу інших елементів структури злочинності.

Варто звернути увагу на підхід до формування структури злочинності – розподіл злочинів за видами. Саме тому автором було досліджено статистичні дані щодо кількості вчинених злочинів за конкретними, найбільш поширеними видами, а також прораховано відсоткове співвідношення структури злочинності в Україні станом на перше півріччя 2019 року.

Так, аналіз статистичних даних щодо вчинених злочинів проти життя та здоров'я особи демонструє, безумовно, кореляцію із загальною кількістю злочинів: у 2014 році було вчинено 61 760, у 2015 році – 53 794, у 2016 році – 45 979, у 2017 році цей показник сягнув 38 274, за 2018 рік цифра становила 38 274, а протягом січня-липня 2019 – 30 182 [17].

Поряд із цим, наприклад, статистика щодо злочинів проти власності є такою: у 2014 році було вчинено 311 342, у 2015 році – 362 213, у 2016 році – 405 549, у 2017 році – 335 910, за 2018 рік – 303 850, а протягом січня-липня 2019 становить 171 294 [17].

Невипадково було наведено найбільш небезпечну для найважливішої соціальної цінності групу злочинів (злочини проти життя та здоров'я особи) порівняно із найбільш чисельними злочинами проти власності, вчинення яких здебільшого відбувається вдвічі-втричі частіше.

Що стосується співвідношення виявлених осіб і засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, то, на думку А. Закалюка, цей показник завжди відрізняється стосовно кількості осіб, засуджених за їх учинення, в бік зменшення останнього [15, с. 70–71]. Наприклад, у 2018 році було засуджено 173 000 осіб, що менше на 19 000, ніж тих, яким було повідомлено про підозру того ж року.

Проте, базуючись на отриманих даних, наведених прикладах

та алгоритмах підрахунку, а також враховуючи раніше наведену наукову позицію, варто аргументувати, що структура злочинності в Україні, нині виражається в такому співвідношенні за категоріями злочинів: проти власності – 171 294 (35,1%); проти життя та здоров'я особи – 30 182 (6,1%); у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення – 19 268 (3,9%); проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та злочини проти журналістів – 15 961 (3,2%); у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг – 13 717 (2,8%); проти безпеки руху та експлуатації транспорту – 10 218 (2,0%); проти громадської безпеки – 7628 (1,5%); проти правосуддя – 6994 (1,4%); проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина – 5291 (1%); проти громадського порядку та моральності – 4552 (0,9%); у сфері господарської діяльності – 4092 (0,8%); проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) – 2251 (0,4%); проти довілля – 1820 (0,3%); у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку – 1466 (0,2%); проти безпеки виробництва – 942 (0,1%); у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації – 940 (0,1%); проти волі, честі та гідності особи – 710 (0,1%); проти статевої свободи та статевої недоторканності особи – 504 (0,1%); проти основ національної безпеки України – 257 (0,04%); проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку – 48 (0,01%).

Сформовані дані дають змогу аргументувати, що найбільш поширеною категорією злочинів є злочини проти

власності. Проте варто також врахувати те, що щороку зростає частка вчинюваних неповнолітніми злочинів. Наведену інформацію відображено в Єдиному звіті про кримінальні правопорушення по державі, а ми своєю чергою опрацювали період з 2016 по 2019 рік та з'ясували, що частка відповідних злочинів за вказаний період переростає з кількісного в якісний показник, а це дає підстави для проведення подальших розвідок у цьому науковому напрямі.

Сучасні держави світу реалізують свої намагання щодо якомога глибшого дослідження всіх способів ефективного утвердження та укріплення функціонування інституту прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, у ст. 3 Конституції України зазначається, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави». В іншій статті Основного Закону наголошується на тому, що «діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним» (ст. 52). Отже, визнання Конституцією України життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки неповнолітніх (дітей) найвищою соціальною цінністю, з одного боку, та їх законодавче закріплення рівності – з другого, мають бути пріоритетом та головним обов'язком держави. Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 3 КПК України неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Щодо віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, то, як відомо, у ч. 1 ст. 22 Кримінального кодексу України говориться про те, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 16 років. У ч. 2 зазначеної статті передбачається знижений вік кримінальної

відповідальності (14 років) за вчинення злочинів, вичерпний перелік яких міститься у ч. 2 ст. 22 ККУ. Можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності з 16 або з 14 років пов'язується зі здатністю особи усвідомлювати суспільну небезпечність вчиненого діяння. На жаль, це призводить до того, що поза увагою залишаються діяння, вчинені особами, які не досягли встановленого законодавством віку. Тобто дані статистики щодо кількості злочинів, вчинених неповнолітніми, є неповними і не відображають об'єктивну дійсність.

Для сучасної світової спільноти запобігання злочинності неповнолітніх та боротьба з нею є одним із найбільш пріоритетних напрямів розвитку, оскільки її існування ставить під загрозу не лише індивідуальні права окремих громадян, а й безпеку суспільства та світової спільноти. Питання запобігання злочинності неповнолітніх є досить широким, а проблеми у цьому аспекті виникають не лише із забезпеченням попередження злочинності у відкритому просторі.

У статті досліджено питання запобігання злочинності. Вказано, що злочинність неповнолітніх постійно привертає до себе особливу увагу вчених та практиків. Нині це зумовлено не тільки тим, що неповнолітні завжди визнавались злочинцями особливого роду, але й тим, що неповнолітні – одна з найбільш кримінально уражених верств населення. Соціально-економічна криза в Україні, безробіття, невирішені завдання культурно-виховного характеру інтенсивно впливають на формування молодого покоління. В окремих випадках ці явища зумовлюють відчуження неповнолітніх від офіційних інститутів соціалізації, таких як сім'я, школа тощо.

Констатовано, що злочинність неповнолітніх постає наріжним каменем у загальній злочинності, оскільки має певні особливості,

а заходи запобігання їй певною мірою можуть відрізнятися від загальних. Водночас висока суспільна небезпечність цього виду злочинності полягає в довготривалості завдання шкоди всьому суспільству, оскільки, вчиняючи той чи інший злочин, неповнолітня особа не лише завдає шкоди безпосередньо особі, а й залишає державу і суспільство без потенційно корисного соціального елемента, який здатний дати поштовх до розвитку та прогресувати самостійно. Проте теоретичне осмислення відповідного питання не є широким та потребує детального теоретичного осмислення.

Зроблено висновок, що для сучасної світової спільноти запобігання злочинності неповнолітніх та боротьба з нею є одним із найбільш пріоритетних напрямів розвитку, оскільки її існування ставить під загрозу не лише індивідуальні права окремих громадян, а й безпеку суспільства та світової спільноти загалом. Питання запобігання злочинності неповнолітніх є широким, а проблеми у цьому аспекті виникають не лише із забезпеченням попередження злочинності у відкритому просторі.

Ключові слова: неповнолітні, запобігання, злочинність, структура злочинності.

Shkaberin A. Juvenile crime: specific prevention issues

The article examines the issue of crime prevention. It is stated that juvenile delinquency constantly attracts special attention of scientists and practitioners. Today, this is due not only to the fact that minors have always been recognized as criminals of a special kind, but also to the fact that today minors are one of the most criminally affected segments of the population. Socio-economic crisis in Ukraine, unemployment, unsolved problems of cultural and educational

nature are intensively influencing the formation of the younger generation. In some cases, these phenomena lead to the alienation of minors from official institutions of socialization, such as family, school, etc.

It is stated that juvenile delinquency is a cornerstone of general crime, as it has certain features, and measures to prevent it, to some extent may differ from the general. In addition, the high social danger of this type of crime is also the long-term harm to society as a whole, because committing a crime, a minor not only harms the person directly, but also leaves the state and society without a potentially useful social element that can give impetus to development and progress on their own.

However, the theoretical understanding of the issue is not broad enough and requires detailed theoretical thinking. It is concluded that for the modern world community, prevention of juvenile delinquency and combating it is one of the highest priorities, as its existence threatens not only the individual rights of individuals but also the security of society and the world community as a whole. The issue of prevention of juvenile delinquency is quite broad, and problems in this aspect arise not only with the prevention of crime in the open.

Key words: juveniles, prevention, crime, crime structure.

Література

1. Головійчук Л. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 263–267.
2. Головкін Б.М., Батиргареева В.С. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх у місті Харкові Питання боротьби зі злочинністю. 2005. № 10. С. 105–131.
3. Куц В. Поняття злочинності Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. Ч. 2. С. 34–39.
4. Преступность и ее предупреждение: сборник статей / А.А. Герцензон,

И.И. Карпец, В.П. Кудрявцев, А.Б. Сахаров, И.С. Самощенко; под ред. проф. М.Д. Шаргородского и Н.П. Кана. Ленинград : Лениздат, 1966. 239 с.

5. Советская криминология : учебник для юрид. фак. и ин-тов / отв. ред. А.А. Герцензон и др. Москва : Юридическая литература, 1966. 319 с.

6. Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. Москва : Издательство Московского университета, 1969. С. 232.

7. Зелінський А.Ф. Криминологія : навч. посібник. Харків : Рубікон, 2000. 240 с.

8. Литвак О.М. Держава і злочинність. Київ : Атіка, 2004. 398 с.

9. Варчук Т.В. Криминология. Москва : ИНФРА-М, 2002. 298 с.

10. Голина В.В. Преступность: многообразие понятий и предметная сущность явления. Проблемы законности. 2009. Вып. 100. 420 с.

11. Орлов Ю.В. Сутність та поняття злочинності: від фрагментації до інтеграції наукового знання. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 5. С. 271–278. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_43.pdf

12. Сметаніна Н.В. Поняття злочинності у сучасній пострадянській криминології Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2012. Вып. 20, ч. 1, т. 4.

13. Курс криминології: Особлива частина : підручник: у 2 кн. / за заг. ред. О.М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. 480 с.

14. Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. Москва, 1969.

15. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика к 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. 424 с.

16. Старко О.Л. Особливості рівня та структури злочинності неповнолітніх Порівняльно-аналітичне право. 2018. Вып. 2. URL: http://rap.in.ua/2_2018/93.pdf

17. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820&c=edit&c=fo.#